

Als je vertrouwt op de eigen kracht van mensen moet je ook accepteren dat het soms fout gaat. Benader de samenleving met een strategische naïviteit.

door Ad van Vugt en Frank van Mil

Politiek gaat om burgerschap, niet om mensen

Een gesprek met Paul Frissen over vertrouwen op de eigen kracht van mensen

Paul Frissen is bekend van zijn doorwrochte analyses van bestuurlijke processen en politieke systemen, zelforganisatie en ruimte voor verschil. Hij is hoogleraar Bestuurskunde aan de School voor Politiek en Bestuur van de Universiteit van Tilburg en houdt zich bezig met analyses van de moderne staat in relatie met de postmoderne netwerksamenleving en de rol van de moderne informatietechnologie hierin. Frissen neemt afscheid van de verouderde beschouwing van de staat als centraal sturend orgaan. Hij is sceptisch over de resultaten van overheidsbemoeienis, vooral over de toemende interventies tot achter de voordeur. In zijn boek *De staat van verschil* bekritiseert hij het ge-centraliseerde gelijkheidsdenken waarop de moderne staat zich baseert, en pleit hij voor een effectiever denken over de decentraal heersende macht van het verschil.

De grenzen van het politieke domein

De theorieën van Frissen zijn gebaseerd op een visie waarin mensen in staat zijn hun eigen lot

richting te geven. Toch is er in zijn denken geen plaats voor de mens, zo zegt hij direct aan het begin van het gesprek: 'Politiek gaat om burgerschap, niet om mensen. Dat is heel iets anders. In dit onderscheid zit enerzijds de bescherming van het individu besloten en anderzijds de plicht tot terughoudendheid van de politiek. Zodra de politiek grotere ideeën, grotere idealen krijgt die ook betrekking hebben op mijn mens-zijn, heeft die de neiging om totalitair te worden. Het is goed om een maatschappijvisie te hebben die gebaseerd is

'Er mag geen institutie in de wereld zijn die mij, of anderen, kan dwingen een bepaalde opvatting over het goede leven te hebben'

op de gedachte dat de maatschappij bestaat uit individuen en hun onderlinge verbanden. En dat deze individuen en verbanden in belangrijke mate in staat zijn, en in staat moeten worden gesteld om zelf vorm te geven aan hun leven en hun opvattingen over wat voor hen de juiste keuzes zijn in het leven. De rol van politiek en de staat is om de ordening aan te geven in hoe het publieke, het private en het politieke domein zich tot elkaar verhouden. Omdat de politiek van deze drie de enige institutie is die dat kan, is zij in wezen grenzeloos en moet zij dus aan grenzen onderworpen worden. Ik heb enkel een politieke relatie met de staat en die betreft niet mijn mens-zijn. Het is heel fundamenteel dat dit zo blijft, ook voor een liberale stroming’.

Geen samenleving denkbaar zonder tragiek

Na een beetje aandringen wil Frissen wel doorpraten over het achterliggende mens- en maatschappijbeeld bij zijn ideeën en mogelijke opmerkingen op de stelling *vertrouw op de eigen kracht van mensen*. ‘Ik vind de tekst van deze richtingwijzer van D66 sympathiek en nastrevenswaardig. Veel van mijn theorieën zijn op hetzelfde mens- en wereldbeeld gebaseerd. Maar ik vind de tekst in de huidige vorm wel een beetje soft. Het ziet er nu uit alsof iedereen zomaar als vanzelf met de *eigen kracht* de wereld in komt en dat iedereen deze kracht heeft en voor het goede kan en zal gebruiken. Dat is niet zo. Als je vertrouwt op de eigen kracht van mensen moet je ook accepteren dat mensen er dingen mee doen waar jij het niet mee eens bent...’

‘Natuurlijk zijn alle mensen tot het kwade in staat. Mijn overtuiging dat mensen toch beter zijn uitgerust om hun eigen lot te bepalen dan de politiek, is niet bepaald door de ideale uitkomst – door het geloof dat alle mensen goed zullen doen, en zullen zorgen voor zichzelf en anderen – maar door een principe. Dit principe is dat er geen institutie in de wereld mag zijn die mij of anderen, met de monopolies van het geweld en de belastingen in de hand kan dwingen een bepaalde opvatting over het goede leven te hebben. Dat is waar het in essentie op neer komt. En natuurlijk vergt dat een stevig ontwikkeld geheel van checks and balances rondom de politiek-bestuurlijke instituties, met veel rechterlijke toetsingen en waarborgen van de negatieve vrijheid. Aan de andere kant vergt het dat we nadenken over hoe de vrijheid voor en van het ene

individu niet ook leidt tot de vernietiging van de vrijheid van anderen. De staat blijft hier in van belang. Maar er is geen samenleving denkbaar zonder tragiek’.

Focus op vrijheid

‘Er bestaat geen risicovrije samenleving. Hier kan ook een staat niks aan veranderen. Dit is volgens mij een centraal gegeven achter de richtingwijzer *vertrouw op eigen kracht van mensen* van D66. Ik heb in de formulering overigens wel moeite met het woord *vertrouwen* want het zou kunnen suggereren dat er ook verwachtingen zijn over wat mensen en hun verbanden met dit vertrouwen doen. Of nog erger: dat we niet alleen verwachtingen hebben, als politici of bestuurders, maar eigenlijk ook uitgesproken ideeën wat mensen moeten doen. Ik ben daar geen voorstander van en daarom gaat mijn voorkeur uit naar een focus op vrijheid’.

‘Maar of je nu vertrouwen of vrijheid kiest, het kan alleen maar werken als er eigen verantwoordelijkheid tegenover staat. Je vertrouwt dat mensen op eigen kracht verantwoordelijke dingen kunnen doen. Je geeft mensen daarom de vrijheid om hun eigen (levens-) beslissingen te nemen. Dan moet je ook accepteren dat mensen er soms dingen mee doen waar jij het niet mee eens bent, of ook zelfs stomme dingen, of in uiterste instantie doen mensen zelfs iets dat schadelijk is voor zichzelf. Dat is wat we pech noemen’.

Strategisch naïef

Een gesprek met Paul Frissen over het uitgangspunt *vertrouw in de eigen kracht van mensen* is vooral een gesprek over de schaduwkanten van dit mooie streven. Maar dat is volgens Frissen niet gebaseerd op een negatief mensbeeld. ‘Ik zie mezelf als strategisch naïef. Hier bedoel ik mee dat ik er van uitga dat de meeste mensen ten goede zullen handelen, ook al weet ik dat er altijd mensen zullen zijn die dit niet doen. Neem het voorbeeld van een regeling voor reiskosten: een organisatie die bang is dat haar werknemers misbruik van de regeling zullen willen maken, maakt alle procedures zo gedetailleerd mogelijk. Het gekke is dat dit waarschijnlijk juist de mensen die te kwader trouw zijn in de kaart zal spelen. Zij zullen namelijk toch wel frauderen en in het woud van regels ermee wegkomen, terwijl veel anderen het declareren maar ach-

terwege laten. Maar als je het systeem laagdrempelig en transparant laat zullen de meeste mensen vanwege zichtbaarheid – het risico betrapt te worden – en een beroep op goed fatsoen toch wel netjes handelen. En: fraudeurs zijn er altijd. Ik kies voor de vrijheid van het individu omdat het omgekeerde, de tot achter de voordeur regelende staat, onacceptabel is’.

‘Natuurlijk is het denken van bijvoorbeeld de *SGP* ten diepste gebaseerd op de idee dat de mens niet alleen tot het kwade geneigd is maar ook er toe voorbestemd. En dat een theocratie uiteindelijk goed zal helpen om de negatieve gevolgen te beperken. Mijn theorieën zijn niet gebaseerd op zo’n mensbeeld. Ik ben strategisch naïef. Ik weet veel te goed dat als je het mensbeeld zou hanteren dat de mens tot kwade geneigd is, je heel zware instituties krijgt om dat kwaad tegen te gaan, in te dammen en te beperken. En dan hebben de meeste mensen daar meer last van dan van de oorspronkelijke problemen. De prijs die je betaalt om geen zware instituties te hebben is dat er slachtoffers vallen’.

‘Als je stelt dat je vertrouwt op de eigen kracht van mensen ontkom je er niet aan dat je soms in een heel vervelende situatie zult moeten zeggen “Pech gehad!”. Dat klinkt heel hard en dat kan het soms ook zijn. Het is een concept dat heel moeilijk ligt tegenwoordig. Op een of andere manier vinden we het niet te verdragen. Toch is het erg belangrijk dat het wordt geuit. Pech hebben is soms onvermijdelijk. En al helemaal als mensen van tevoren weten waar ze aan beginnen’.

Civil society is geen politiek domein

‘Wat dat betreft is het goed voor D66 om er bij stil te staan dat de wereld uit meer bestaat dan alleen het individuele domein en het politieke domein. Daartussen zit wat ik altijd maar noem het publieke domein. Dit publieke domein is onder de verzorgingsstaat verstatelijkt geraakt, maar in de publieke domeinen werd van oudsher altijd door burgers met elkaar vorm gegeven aan bepaalde waarden: solidariteit, compassie, empathie, zorg, enzovoorts. Dit zijn we later het maatschappelijk middenveld, civil society of bijvoorbeeld derde sector gaan noemen. De politiek heeft zich hier eigenaar van verklaard en dat is helemaal geen natuurlijke vanzelfsprekendheid. De *WRR* stelde een

Menno Witteveen

‘A man of business has more illusions than a dreamer’

citaat: Oscar Wilde

Een kleine twintig jaar geleden begon ik samen met mijn jeugdvriend Maarten Koopman mijn bedrijf. Een investeringsmaatschappij die, kapitaal was schaars, zich in de eerste jaren toelegde op het gezond maken van bedrijven met een probleem. Het gaat daarbij om meer dan een nieuwe strategische oriëntatie die gepaard gaat met wisselingen in de leiding, zo ervoer ik. Het belangrijkste is dat de mensen die in het bedrijf werken weer vertrouwen krijgen in hun eigen kunnen. Dat is geen vanzelfsprekend proces en valt of staat met de verantwoordelijkheid die op alle niveaus eerst gegeven en dan genomen wordt. Hierbij is de sleutel tot succes gelegen in volhouden wanneer het tegen zit en het vertrouwen in eigen kunnen niet verliezen. Want als het slecht gaat is het buiten erg koud en is er weinig steun. Je moet het dan hebben van je eigen kracht en motivatie soms tegen beter weten in. Met wat geluk, een even onontbeerlijke als onzekere factor, komt dan het moment waarop je met Stastok van Hildebrandt kan zeggen: ‘ziek zijn is vreselijk, maar herstellen een zalig genoegen.’

Ik had nooit gedacht dat ik de ervaring die ik daarmee op deed nog eens zo goed zou kunnen gebruiken voor mijn eigen politieke partij. Om de lijfspreuk van Johan van Oldenbarnevelt eer te bewijzen: ‘Niets zeker te weten is het veiligst geloof’.

Menno Witteveen

Penningmeester D66

Directeur/oprichter Dutch Infrastructure Fund B.V.
en Dif renewable energy B.V.

paar jaar terug zelfs volkomen ten onrechte de verkeerde definitie van publiek belang: dat het publieke belang dat is wat de overheid definieert als publiek belang'.

'Ik vind dat solidariteit beter maatschappelijk georganiseerd kan worden dan politiek. Als iemand dat caritas wil noemen, met alle afhankelijkheid van dien dan heb ik daar geen probleem mee, mits er maar voldoende keuze voor mensen is om ook in collectiviteit dingen samen te regelen zonder diezelfde afhankelijkheid. Er zijn echter veel moderne manieren voorstelbaar om solidariteit tot uiting te laten komen. Je kunt denken aan het zorgondernemerschap van de Thomashuizen en De Herbergier, waar een zorgondernemer een uitstekend alternatief biedt voor publiek gefinancierde voorzieningen. Terwijl vanuit dienstbaarheid, en niet kostenbesparing, gewerkt wordt bieden ze een betere kwaliteit zorg tegen lagere kosten'.

Iedereen even weinig

'Je moet het particuliere publieker maken. Het moet mogelijk zijn om private middelen in te zetten voor publieke doelen. Je ziet het nu in de zorg: het wordt mensen moeilijk of zelfs onmogelijk gemaakt om privaat geld te gebruiken om goede zorg te organiseren. De gedachte daarachter is dat iedereen even weinig moet krijgen, lijkt het wel. Maar de echt rijke mensen kopen hun topzorg nu toch wel ergens in, maak je daar niet druk over, dus wie pak je hier nu eigenlijk mee? We moeten ophouden om ieder collectief te vereenzelvigen met het collectief, op nationaal niveau. In het dilemma tussen individu en collectief moet je er van uitgaan dat mensen hun eigen collectiviteit vorm geven'.

Tot veel meer in staat

'Je neemt mensen serieus, je geeft ze vrijheid en verantwoordelijkheid en als het misgaat grijp je in. Dit levert dus soms vervelende en onwenselijke situaties op, maar het alternatief is volgens mij nog een stuk onwenselijker. Als je de richtingwijzer *vertrouw op de eigen kracht van mensen* serieus neemt moet je ook gaan kijken wat er voor maatschappelijke arrangementen zijn die dit belemmeren of zelfs ondermijnen. De uitkering- of subsidieafhankelijkheid van sommige mensen biedt hier voldoende aanknopingspunten. Natuurlijk zijn er mensen die echt niet voor zichzelf kunnen zorgen. Daarvoor moet de staat een voorziening treffen. Maar als je nu soms met mensen praat lijkt het wel alsof het grootste deel van de bevolking niet voor zich zelf kan zorgen. Volgens mij is dat niet waar en zijn mensen tot veel meer in staat dan ze soms denken'.

Ad van Vugt is ondernemer en lid van de Permanente programmacommissie van D66.
Frank van Mil is senior medewerker van het Kenniscentrum D66.

Mous Jacobse en Van Es

Je hebt richtingaanwijzers en wegwijzers, maar nu ook richtingwijzers. Klinkt als een compromis. *Vertrouwen op de eigen kracht van mensen* is er een. Van schrik keek ik maar eens op de website. Daar trof ik fraai geformuleerde zinnen die woorden gaven aan een idee: sluit je als overheid aan bij de positieve en veranderingsgezinde krachten in de maatschappij. Knap zo. Maar deze gedachte bleek ook in te houden dat mensen zelf het beste weten wat goed voor hen is. Ouders voor kinderen, scholen voor leerlingen en patiënten voor hun zorgvraag. Deze schier paradijselijke toestand spreekt mij natuurlijk vreselijk aan, al zou besturen wel vreselijk saai worden als daarmee alles was gezegd.

Peinzend over dit brave beeld doemde onstuitbaar de herinnering op aan de meesterlijke creatie van Koot en De Bie: Jacobse en Van Es. In mijn generatie de verpersoonlijking van de vrije jongens die buitengewoon creatief met hun kansen omgaan. Als werkeloze gewoon een beetje *op the point* zijn om wat bij te verdienen naast je uitkering... De zoetstoftherapie in het persoonsgebonden budget... Even wankelt mijn rotsvast geloof in de goedheid van de mens. Waarom laten wij van D66 ons leiden door een zo positief beeld van de eigen kracht van mensen? Waarom worden wij niet - in stijl - geuanceerd woest op de oplichters en de fouterikken? Ik weet het wel: er zijn er al te veel politici die zich laten leiden door populistische verontwaardiging. Maar welk heil brengt deze positieve benadering?

Neem de veiligheid. Volgens de lijn van D66 weten mensen zelf het best hoe die veiligheid kan worden vergroot, moet de overheid daarvoor bij hen te rade gaan. Helaas, in mijn ogen wordt de burger zelf graag positief en met vertrouwen tegemoet getreden, maar roept hij stevast om een strenge benadering van anderen. Van de Tedjes van Es onder ons. We leven in een maatschappij waar de roep om snel en streng straffen moeiteloos hand in hand gaat met publieke verontwaardiging over dwalingen bij het OM. Zelfs kamerleden worden verleid tot het bekritisieren van de rechterlijke macht. In het onderwijs doen de gevolgen van decennia al te positieve benadering van leerlingen zich kennen. Er is een rapport verschenen dat serieus voorstelt om spelfouten te laten meetellen bij de bepaling van het cijfer! Dat is nu kennelijk niet zo. Ouders die weten wat goed is voor hun kinderen staan toch machteloos tegenover het uitdijend probleem van dertienjarigen die lam van de alcohol worden opgenomen op speciaal ingerichte afdelingen van ziekenhuizen. De overheid moet die kinderen helpen en zorgen dat aan leerlingen de primaire vaardigheden van taal en rekenen wordt geleerd. Dat kan nauwelijks zonder ingrijpen op de autonomie die de richtingwijzer hun opvoeders toekent. Het mooie van het politieke vak is dat volksvertegenwoordigers moeten omgaan met het heidens moeilijke vraagstuk van de vrijheid van het individu versus de verdediging van het maatschappelijke belang. Dat kan niet zonder positieve benadering van alle burgers en van de gemeenschap die zij samen vormen. Dat moet het uitgangspunt zijn. Daar heeft D66 groot gelijk in. Vertel dat maar aan Wilders.

Marijke Mous
is adviseur
bestuurscommunicatie
en griffier in de
gemeente Loenen